

KÖNYVESPOLC

TÓBIÁS ÁRON

A magyarok vére¹

Olyan században élünk, amikor mindenkinek megvan a maga speciális küldetése. Mi vagyunk a tanúk, mi vagyunk egyszerre az aktív és a passzív szereplők egy színpadon. Azzal a különbséggel, hogy nekünk írják, vagy mi írjuk a történelmet. Legyen az más idők történelme, vagy éppen az 1956-os forradalomé.

Ritkán vállalom író-olvasó találkozót, nem ez a dolgom. De itt van egy kifizetetlen adósság, és az ember nem szívesen marad adós. Olyan kevés tisztességes emberrel találkoztam a történelemben, ennek a századnak ebben a szakaszában, amikor élünk adatot, azokat legalább becsüljük meg.

Tóbiás Áronnal kettős kapocs köt össze. Egyszerre voltunk osztályidegenek, a „nép ellenségei”, és az összes kellék, ami ehhez járt. Nagyjából a férjemmel egyidőben vesztette el az állását, nekem pedig egyáltalán nem volt állásom.

Egy bizonyos történelmi szituációról rendkívül sokféleképpen lehet beszélni. Lehet élesen is. Lehet szeliden is. Árnál élesebben és gyilkosabban, ahogy Tóbiás Áron válaszolt, igazán nem lehetett volna. Pedig látszólag olyan szelid és olyan csendes, mintha erre külön tanították volna. Ezek a legrettenetesebb indulatú emberek. Akikben gyűl és gyűl a mondanivaló. Kiváló memóriája van, és egy bidermeier hajadonnál sokkal érzékenyebb a lelkiismerete.

Azt szeretném Önöknek mondani, hogy az én harmadik szakom történelem. Ami nagyon tanulmányos szak. És ezt a könyvet bemutatni Önöknek nem tudom másképp, mint hogy Magyarországnak egy krónikása Magyarország történelmének egy darabját megfogalmazta. Nem is kell különösebben tudatosítanom Önökben, hiszen tudjuk, hogy minden történelem olyan, amilyenek az uralkodó udvari krónikása ábrázolja.

Tóbiást nem lehetett megvenni. Tóbiást nem lehetett rávenni arra, hogy manikűrözze az emlékeit. Tóbiás emlékezik.

És anélkül, hogy meg akarnám ijeszteni, azt hiszem, legvilágosabb alkotó pillanataiban sem tudta, hogy mit csinál, amikor *azt* rögzíti, *úgy* rögzíti, és *abban a formában* rögzíti, ahogyan megtörtént.

Tanúk vagyunk, akik itt vagyunk. És ez a kisbíbik csoda, pedig az maga is csoda, hogy ha az ember tanú, nagy idők tanúja lehet. Még nagyobb csoda, ha így lehettünk tanúk, hogy ami ebben a könyvben van, az egy idő múlva tananyag lesz.

Eljön az a korszak, amikor mi már réges-régen nem leszünk, és nem mindegy, hogy mi marad rólunk írásban.

Nem mindegy, hogy ki írta. Nem mindegy, hogy ki hallotta. Ki értett bennünket. Ki látta például egységben azt a népet, amit úgy nevezünk, hogy magyar. Magyarországgal, mint földrajzi egységgel és a magyarsággal is történt egy és más.

A krónikást nem érdekelte a saját élete, pedig igazán nagyon nehéz élete volt. Gyűjtögette az emlékeket, és amikor meglehet, nyilvánosság elé bocsájtotta. Azt hiszem meg fogják köszönni neki a végén azok, akik nem lehetnek közöttünk.

Megható élmény, holnapután megyek Révkomáromba a Jókai Színházba, megnézni egy előadást. Még a fülemben van a szó: gondolatok ránk, és vigyázzatok... És vissza mondtam én is: gondolunk rátok, és vigyázzunk. És megyek – hogyan mennék! Akárhogy esik az eső, és akármilyen fáradt vagyok. Tóbiás mindig tudta, hogy menni kell. Ha másképpen nem, akkor cikkekben és riportokban megörökíteni azt, amit látott, és amiből egyszer történelem lesz.

Ha Önök, velem együtt, a régi – még a kommunizmus előtti – tanügyi oktatásnak voltak a nevelői, akkor nagyon jól tudják, hogy bizonyosfajta filozófiát, erkölcsöt, magatartást – bizonyosfajta etikát – megtanult az ember a gimnáziumban. Pontosan tudják, hogy Octavianus császár mit kívánt attól, aki sérthetetlen jellemű és bátor férj.

A mi korszakunknak is megvolt a maga etikai kódexe. Aki vinni akarta valamire benne, sokat választhatott. Választhatott magának sírt, egyfajta száműzetést, mint annakidején Ovidius, aki nem volt hajlandó másképpen írni, nem volt hajlandó mást írni, mint amit látott.

Választhatott magának börtönt, választhatott magának újfajta életformát, választhatott egy – mondjuk befogadó, átmeneti – nemzetet, amelyhez a maga módján hűséges kell, hogy maradjon később is, hiszen az jó volt hozzá, és szállást adott neki. Azután vitte magával azt a parányi fájdalmat, ami olyan, mint a katolikus templomokban az örökmécses, ami kevés kivádorolt magyar szívében égett. És akiében mégis, az ismeri azt a fájdalmat, ami semmihez nem hasonlítható. Azt a nevenincs honvágyat, amit vállaltak.

Tóbiás felvállalta, hogy megszólaltatja őket. Hogy megkeresi őket, akiknek el kellett menniük. Megszólaltatja azokat, akiknek vállalni kellett a legnagyobb brutalitást. Mindenkit megkeresett, akiről azt érezte, hogy van valami titkos üzenete. Ez a titkos üzenet nagyon messzire kell, hogy hangozzék. Mert azt kell éreznie mindenkinek, hogy végig szenvedte ezt a korszakot, de ez a szenvedés nem történt hiába. Nem magukért szenvedtek a hősök, nem magukért koplaltak, akik éhesek ma-

¹ Elhangzott a Kodex Könyvtárházban, 1997. december 1-jén. (Szerk.)

radtak. Valahol nőnek a gyerekeink, nőnek az unokák, valahol van Magyarország jövődjéje.

Amikor elolvastam 1956 ábrázolását – különösen nem lehet állítani rólam, hogy sok érzékem lenne a szentimentalizmusoshoz –, akkor már mögöttem volt mindaz, amiből a jövő kor drámaírója meg tudja csinálni azt, amihez nekünk még túlságosan könnyes a szemünk, még túlságosan reszket a kezünk. De ott van a nagy dráma, a tragédia, ennek a teljesen modern Bánk báni sikolynak a kifejezése, amikor azt mondják merániaknak: elég!...

Természetesen ott vannak ezek a drámai és kathartikus elemek ezekben az életrajzokban, amelyeket különös érzékenységgel vázol fel.

Tóbiás Áron valójában nem tudja mit csinált. Azt gondolom, hogy egy nagyon kiváló, nagyon sokra hivatott riportert, aki azt képzelte magáról, hogy ő riportert és nem vette észre, hogy ő krónikás, a jövő tanúságtévője.

Ebben a könyvben az a csodálatos számomra, hogy ennyire ártatlanul ilyen iszonyatokról még nem beszélt senki. Ezeknek az iszonyatoknak a terhét és a sorsát tisztességgel viselte addig, amíg meg nem szólalhatott és amíg ki nem mondhatta valamennyiünk nevében.

Mind az öt világrészről beszél, minden benne van, ami a magyarsággal kapcsolatos, de a centrum Magyarország. Mindenki benne van, aki kénytelen a határokon túl élni, vagy úgy döntött, hogy a határokon túl akar élni, vagy nem jöhet el onnan, pedig jönne.

Nem is mozaik-kövek ezek. Valamikor a középkorban nagy kelmék borították a paloták falát, csodálatos gobelinek, amelyek egész történelmet, egész mitológiai mondasort ábrázoltak. Valaha valamelyik észak-olasz templomban kirakták apró kövekből ezt, vagy azt a bibliai eseményt. Itt, a mi krónikásunk, bár nem vette észre: megcsinálta a magyar ablakot, a saját maga átélte élményekből összeállított anyagból. Azt a székesegyházi ablakot, amelyen keresztül másokat látunk, és magunkra ismerünk.

Nagy szó az, hogyha a krónikás igazmondó és hűséges. Ebben a könyvben minden benne van, ami nekünk fontos.

A könyv egyfajta dallam, ha a hálát, a megbecsülést, a tiszteletet, az ellenállást, a felháborodást, a dacot, az igazi vértünk szerinti vér lobogását ábrázolni lehet. Nagyon nagy felelősséget vett magára, nagyon nagy a vállalkozása.

Azt hiszem, nem lesz Önök között senki, aki ha a könyvet kezébe veszi, rég nem látott, rég nem hallott ismerősének legalább a nevével nem találkozik, vagy nem ismer rá arra a szituációra, amelyet akarva-akaratlan megismert.

Engem vallásosan neveltek, meg is tartottam azt, amit a vallásom törvényeként elfűrít. Kívánonk hát Tóbiás Áronnak, Isten segítsen tovább azon az úton, amelyen elindultál. Be tudd fejezni, amit elkezdted.

Szabó Magda

Kisebbségi közérzetünk barométer¹

Aki követi a jugoszláviai magyar irodalmat és publicisztikát, az előtt ismeretes, hogy ezekre az alkotásokra egyáltalán nem a patriotizmus volt a jellemző, még kevésbé a nemzeti öntudat. A II. világháború után a kommunizmus tanaival átitott jugoszláv volt a követendő eszmeiség, feldúsítva, kicicomázva egy nagyfokú, „hurra optimizmussal”, a hatvanas évek elején pedig a Symposion nemzedéke, bár forradalmi változásokat, új stílust és új mondanivalót hozott, de ez a már letűnőfélben lévő nyugati hang és formavilág nem tudta meghódítani a jugoszláviai magyar olvasótáborát. Nem is a stílus volt ennek a valódi oka (részben az is), sokkal inkább a téma idegensége, az álproblémák boncolgatása, a semmitmondás, az itteni gondok tudatos elhallgatása vagy ravasz elkerülése, de legfőképp a patriotizmustól való félelem és menekülés. Sokan azt hitték, hogy a különböző izmusok majmolásával elkerülhetik a provincializmust, és a gyökértelességgel vagy a kozmopolita magatartás megjárásával megszabadulhatnak a vidékiességüktől. A valódi problémák, a 44-es megstorlások, a kisebbségi jogfosztottság vagy a magyarság létszámának katasztrofális csökkenése nem volt témája ennek az irodalomnak. Ha időnként, például az 1970-es évek elején vagy Sziveri János Symposion-i főszerkesztősége idején meg is próbálkozott valaki az itteni gondokról írni, azt nem csak a hatalom, sokkal inkább a jugoszláviai magyar irodalom hangadói és irányítói, tehát a magyar human csúcsértelmiség tiporta porba. A legsajnálatosabb az volt, hogy az anyarszág íróársadalmának nagy része, mivel a honi irodalomban a nyugati stílusformák tiltva voltak, lelkesen fogadták ezeket az alkotás szabadságát hirdető irányzatokat, nem véve tudomást (még ma sem) a csupán a formára törekvő, a lényegét pedig mellőző jellegéről.

Ezért hatott meglepetésszerűen ez a most megjelenő antológia, amely azt bizonyítja, hogy az irodalmi közvélemény ellenére, mégis voltak és vannak a jugoszláviai magyar irodalomnak olyan alkotásai, amelyek a jugoszláviai magyarság sorskérdéseivel is foglalkoznak és egy bizonyos (kisebbség-nagyobb) ellenzéki magatartást is képviselnek. Nem törekedve a teljességre, egy kötetnyi szépirodalmi, publicisztikai, szociográfiai és statisztikai munkát gyűjtött össze a könyv szerkesztője, aki nem is e környezetbeli és nem is irodalomtörténész vagy kritikus, hanem művelődésszociológus, kisebbségkutató. A művek kiválóatásával és rendszerezésével óriási munkát végzett dr. Székely András Bertalan, hisz több mint ötven év irodalmi és publicisztikai terméséből kellett kiválasztani azt a kötetnyi anyagot, amely, ahogyan a könyv alcímében maga is megfogalmazta, híven tükrözi az ex-YU magyarság közérzetének irodalmát. Kalangyába szedte azokat az alkotásokat,

¹ Barométer. Az ex-YU magyar közérzeti irodalom antológiája. Szerkesztette: Dr. Székely András Bertalan. Kiadó: Bim-Bam Szabadka, Thurzó Lajos K.K. Zenta, Logos Tóthfalva, 1997.

amelyek népünknek a szülőföldhöz és az egyetemes magyarsághoz való ragaszkodását tükrözik, vagy a többségi nemzethez, illetve a mindenkori hatalomhoz való viszonyát ábrázolják, és amelyekben a kisebbségi sorsunk összes nyomorúsága kifejezésre jut. Kár, hogy az 1940-es évek végén megjelent, és mindmáig feltáratlan szamizdat-irodalmat ez alkalommal sem sikerült felkutatni és feldolgozni. Sajnálatos az is, hogy az egyes munkák végén nincsen feltüntetve a közlés időpontja és az sem, hogy hol jelent meg. Ez ugyanis (főleg a megjelentetés ideje) lényegesen befolyásolhatja a jugoszláviai magyar irodalomról alkotott képet, hisz nagyon sok mű nem a titói korszaknak, hanem az 1990-es éveknek termése, vagy csak akkor jelenhetett meg, amikor a látszólagos rendszerváltás után már a merészebb hangvételű írások is közölhetők lettek. Különösen megtévesztő például Fehér Ferencnek a Vajdasági kesergő 1949-ben című verse, amely csak 1997-ben jelenhetett meg, tehát megírása után majd 50 évre. Ennek tudatában az sem meglepő, hogy a könyvben a versek vannak túlsúlyban, és azok képviselik főleg a korábbi irodalmi alkotásokat, mert a magyar nemzetvállalást és nemzet tudatot csak a költészet elrejtő forma-, és eszköztárán át lehetett legkönnyebben megjeleníteni. Ezt erősíti meg az antológia szerkesztője is, amikor az előszóban a következőképpen vall: „...elsősorban a verseket éreztem alkalmasnak a fenti tények, érzések, viszonyulások ábrázolására...” Nem kétséges, hogy a költészetben kifejezésre jutó nemzeti öntudat nem olyan szembeötlő és magától értetődő, mint egy prózai vagy publicisztikai műben.

A bevezetőben a szerkesztő arra is feleletet ad, hogy milyen elvek alapján kerültek egy kötetbe, sőt egymás mellé a jugoszláviai, a horvátországi és a szlovéniai magyar irodalmi alkotások. „Nem valamiféle nosztalgia vezetett az egykori Jugoszlávia iránt, hanem csupán az a nehezen kétségre vonható tény, hogy e szövegek zöme – Fehér Ferenc szeptemberi kifejezetésével élve – 'egyazon ég alatt' ... születtek.” Ez még annak az ismeretében is igaz, ha tudjuk, hogy a kötet szerzői közül sokan már nem ezen a tájon élnek és dolgoznak. A téma, a mondanivaló, de legfőképp az Illyés Gyula által megfogalmazott patriotizmus mindenképp összeköti, egy homogén egységbe tömöríti a műveket.

A könyvet hat fő rész alkotja. Az első, az itthoni tájhoz, az otthonhoz való kötődést fejezi ki. A következő az 1944-es megtorlásokat és az 1950-es évek sötét korszakát dokumentáló műveket gyűjti össze, azt a rejtőzködő keveset, ami e kor „hurra optimizmusa” ellenére akkor vagy utólag megjelenhetett. A harmadik fejezet a délvidéki magyarság sorskérdéseivel és szociológiájával foglalkozik. Ezt követi „a kisebbségi skizofrén életérzés lenyomatait” tartalmazó fejezet. Az ötödik rész az 1990-es évek háborús korszakát foglalja össze. A hajdani Jugoszláviaba bekebelezett délvidéki magyarság mostani szétdarabolását, elűztetését, a magyarlakta települések „főszabadítását” és szétlővetését, valamint e területek etnikai összetételének az erőszakos megváltoztatását ábrázoló munkákat tartalmazza. A befejező részt, „a meg-

maradásba vetett hit, az egyéni és a közösségi tartás irodalmi példái zárják.”

A kötetbe sorolt szerzők és a közölt írások száma semmiképp sem jelentenek valamilyen értékelést, még kevésbé a művek esztétikai és irodalmi értékének a rangsorolását, csupán azt fejezik ki, hogy a „válogató által föllett anyagból milyen arány kerekedett ki végül”. Természetesen nem véletlen, hogy Sz. Kányó Leona ugyanannyi művel van jelen, mint például Sziveri János, ha tudjuk, hogy a költőnő verseinek hazai kiadását Székely András Bertalan rendezte sajtó alá. Így a válogatásnál már adva volt az anyag. Nem is a besorolt szerzők ellen emelhet kifogást az olvasó, hisz a fent említett elvek alapján ezt nem is teheti. A hiányérzetünk inkább abból fakad, hogy néhány, arra érdemes alkotó kimaradt a kötetből. Legjobban Burány Nándor neve és műve hiányzik az antológiából, aki az Összeroppanás című regényében elsőként szövegezte az 1944-es kivégzésekről, amit a hatalom a maga jól ismert módszereivel meg is torolt. Persze Burány mindezek után most is számtalan írásában foglalkozik a délvidéki magyarság problémáival. Mivel azonban ez az antológia a teljesség igénye nélkül készült, ezért ez semmiképp sem róható fel.

Ne tévesszen meg senkit az sem, hogy a könyvben közölt írások hazafiassága nem mindig azonos az író attitűdjével, magatartásával, még kevésbé a tetteivel. Némely esetben az írásban közölt patriotizmus csak egy divatos álarc, póz, amit mostanában előnyös emlegetni, de ha változna a helyzet, az alkotó is valószínűleg más elveket vallana, mint ahogyan tette azt a múltban is. Különben a könyv zárófejezetében tájékozódhatunk az antológiába besorolt írók életrajzáról és munkásságáról, ami mindenképp a szerkesztő ezirányú jártasságát dicséri. A hasznos ismertetőnél csak az kifogásolható, hogy az életrajzi adatok nem egységes mércék alapján készültek. Így például míg másoknál a doktori titulust feltüntették, sőt azt is, hogy hol és milyen témából szerezte az illető ezt a rangot, addig Vajda Gábornál ez elmaradt. Az is kifogásolható, hogy a régi bolsevista időkre jellemzően, az iskolai végzettségéről azt is feltüntették, hogy egyes alkotók mely egyetemen nyertek felvételt, még akkor is, ha az első szemeszternél tovább már nem jutottak.

Mindezek valójában csak apró hibák, amelyek semmiképp sem befolyásolják a könyv fontosságát, értékét és jelentőségét, nem csak azért, mert óriási munka fekszik benne, sokkal inkább azért, mert új megvilágításba helyezte a jugoszláviai magyar irodalmat. Olyan értékeket fedezett fel, amelyek eddig elhallgatásra voltak ítélve, és annak bizonyosságát adta, hogy a délvidéki magyarság irodalmának is vannak olyan alkotásai, amelyek rendelkeznek értékeremtő, befogadó és nem agresszív patriotizmussal. A magyar irodalomnak ilyen jellegű bemutatása mindenképp hasznos és kívánatos lenne más régiókban is. „Főleg a felnövő nemzedék ön- és helyzetismeretét, közelmúlt-tudatát” gazdagítanak ezek az antológiák.

A keménykötésű könyv izléses kivitelezésű, a fedőlapot és a fejezeteket elválasztó oldalakat Péter László grafikusművész munkái díszítik és teszik

vonzóbbá. Érthetetlen egy ilyen fontos és értékes könyv eddigi agyonhallgatása, pedig mindenképp megérdemli az olvasók érdeklődését és a kritikusok figyelmét.

Dr. Gubás Jenő

Új néprajzi kiadványok az 1848/49-es forradalom és szabadságharcról¹

Köztudott, hogy a szabadságharcról gazdag szájhagyomány szólt, mondák és visszaemlékezések őrizték a hősök tetteit, események sikereit, veszteségeit, üldözések viszontagságos tényeit. Ezek egyrésze hiteles tény tartalmaz, míg más része túlzásokkal kiegészítve, mesei elemekkel színezve szólt letűnt idők eseményeiről. Ebből a gazdag anyagból válogatott *Dömötör Ákos*. Régi kéziratokból, megsárgult füzetekből szedte össze a szabadságharc hőseire, eseményire vonatkozó mondákat és visszaemlékezéseket, különösen figyelve az ún. centenáriumi gyűjtés kevésbé ismert feljegyzéseire, de felhasználta a helyi közleményeket, más múzeumok kéziratos gyűjteményeit is. A bevezető tanulmány a népköltészet törvényszerűségeinek ismeretében konkrét témákat mutatja be, hogy a szájhagyomány az új történelmi szituációban a folklór ismert motívumait eleveníti fel és színesíti a valóságot. Így például Kossuth alakjához kapcsolódik az árulós király motívuma meg a menekülő hőse, aki a lovára fordítva vereti a patkót, hogy megtévesse az ellenséget, de közismert a megkésve érkező kegyelem motívuma, ami az aradi vértanúhoz kötődött. A szabadságharc idején még élt a régi gyökerekkel rendelkező folklór és ennek sztereotípiáival tudta részletezni a közel-múlt eseményeit. A példatár a szájhagyományban élő műveltség sokféleségéről, az egymásnak ellentmondó véleményalkotásról és látásmódról nyújt színes képet. A leghíresebb hős Kossuth és Petőfi, akiknek nemcsak az erényeit foglalták epikus keretbe, de emberi gyengeségeit is számontartották. Hasonlóképpen változatos a Görgeiről szóló folklór, hiszen a nemzet árulójának tartott hadvezérről számos rokonszenvet hirdet, elismerő, értekeit részletező visszaemlékezés került feljegyzésre. Némely vidéken a kiváló hadvezért, katonáival embérségen bánó bátor hősként emlegetik, és kényszerrel tettnek a fegyverletételt. A híres hősökkel egyenrangúan szól a folklór a betyárokról, de nem feledkeznek meg az árulókról sem. A történelmi tudat alakulását a helyi mondakör, az isko-

lai tananyag és az olvasmányélmény alakította. Ennek következtében a másfél száz éves történelmi esemény visszhangja sokféle hatás alatt formálódott és a kiadványunk is változatos élményt nyújt az érdeklődőknek.

A mondákhöz hasonlóan a 48-as dalok is népszerűek voltak másfél évszázadon át. *Tari Lujza* 116 szabadságharc-hoz kapcsolódó népdalt, népies műdalt, indulót, nemzetördalt tárt elénk ismert vagy elfeledett változatok alapján, illusztrálva egykorú kiadványok képeivel. A sok népszerű 48-as dal mellett számos alig ismert vagy átformált szöveg, illetve dallam is található ebben a kötetben. A gyűjtemény összeállításakor a szerző figyelemmel volt a zene- és szövegfolklor kérdéseire, sőt azon túl a művelődéstörténeti összefüggésekre. Az egyes daltípusok előtt olvasható áttekintésben a kortörténeti dokumentumok segítenek tájékozódni abban, hogy valóban milyen is volt 1848/49-ben a divatos dallamvilág. A kötet anyagából egyértelmű, hogy a múlt században meg élt a régies népdalkincs, amelyre ráépült az új stílus, amelynek társadalmi bázisa elsősorban a harcoló katonaság volt. A katonai életmód, a gyakori helyváltoztatás, a masírozás kedvezett a nemzeti öntudatot erősítő szövegeknek. Ezalatt összefügg, hogy az a dallam lett népszerű, amelyre jól lehetett gyalogolni, katonásan lépkedni vagy esetleg táncolni, továbbá egyszerű felépítése miatt könnyű volt megtanulni. Azok a dallamok, amelyekben nem szerepel semmilyen aktualizálás, 48/49-es eseményekre, nevékre utalás, azok is ebben a stílusban váltak népszerűvé a múlt század utolsó harmadában. A közös dallamkincs segítette a szövegek és a dallamok cseréjét. A könyv szép példája annak, hogy egy dallamra többféle szöveget énekeltek illetve, hogy egy szöveg többféle dallammal került előadásra. Így például a Kossuth rádió szignáljaként 50 éve mindenkinek a füleiben élő Kossuth-dal számos változatát találjuk meg itt. *Tari Lujza* könyve alapvető forráskiadványa nemcsak a Kossuth-daloknak, de sok más népszerű 48-as indulóknak. A szerző zenepedagógusi tapasztalatából kiindulva tekintettel volt a gyakorlati célokra, hogyan kell és lehet a régi dallamokat előadni. Ilyen utalásokat is találhatunk a kották mellett. A rövid bevezetőből megismerhető a kor eseményeire vonatkozó hagyomány és annak kutatása, a sokféle eredetű énekes és hangszeres zene, valamint az örökké változó szövegkincs egymáshoz való viszonya. A pontos, szakszerű dallamközlés jelentős része most jelenik meg először, emellett kiemelkedő, hogy az anyagban való tájékozódást megkönnyítik a mutatók a laikusoknak és a szakembereknek egyaránt.

A harmadik kiadvány a népi díszítőművészetben fellelhető 48-as hagyománnyal foglalkozik. A véletlen ajándékának tartjuk *Vajkai Aurél* 50 évvel ezelőtt készített tanulmányának előkerülését, amelynek kiadását a Magyar Néprajzi Társaság magára vállalta az évforduló alkalmából. Fél évszázaddal ezelőtt a néprajzkutatók széleskörű gyűjtést szerveztek a 48-as hagyomány megismerésére. Az ún. centenáriumi gyűjtés az egész országra kiterjedt és tematikája felölelte a történelmi tudat és változás minden részletkérdését.

¹ *Dömötör Ákos*: Hősök és vértanúk. Mondák és visszaemlékezések a szabadságharcról. Szerk.: *Kríza Ildikó*. MNT Bp. 1998. 150 old.

- *Tari Lujza*: Magyarország nagy vitézség. A szabadságharc emléke a nép dalaiban. Szerk.: *Kríza Ildikó*. MNT Bp. 1998. 186 old. 116 kotta.
- *Vajkai Aurél*: 1848 emlékei a népi díszítőművészetben. Bevezetőt írta *Vajkai Zsófia*. Szerk.: *Kríza Ildikó*. MNT Bp. 1998. 42 old. 41 rajz, 57 kép.

Az egykori gyűjtők és kutatók szándéka szerint feltárta a sokféle hagyományban fellelhető, szabadságharcra vonatkozó szellemi és tárgyi emlékeket. Ebből a gyűjtésből mindössze néhány tanulmány született, és még kevesebb jelent meg, hiszen a „fordulat éve” után a régi gyűjtések „értéke” megváltozott és a feldolgozásra vonatkozó elvárást csak néhányan fogadták el. Vajkai Aurél 1952-ben írta meg *Az 1848 emlékei a népi díszítőművészetben* című cikkét hatalmas anyag ismeretében, de az akkori politikai helyzetben kiadatlan maradt. A cikk teljes terjedelemben 42 oldalon 41 rajzzal, 60 tárgy fotójával kiegészítve jelent meg. A hatalmas anyag jól bizonyította, hogy a nemzeti öntudat kifejezése a lakásdíszeken, használati tárgyakon mind erőteljesebb lett az önkényuralom szorítása után. A kiegyezést követő években népszerűsége tovább erősödött, éppen ezért az anyagbemutató és a sok kép ma is üzenetértékű.

A gazdagon illusztrált kiadvány összeállítása Vajkai Zsófia gondos munkájának eredménye, aki a budapesti Néprajzi Múzeum anyagán kívül még tíz múzeumban található 48-as szimbolikájú vagy vonatkozású tárgyak fotóit gyűjtötte össze a tanulmány adatai alapján. A régi képeket pedig Magyar Mónika grafikája tette szemléletessé. Az ábrázoló-művészet jól mutatja, hogy a 48-ra utaló jelképek a történelmi időkől távolodva egyre inkább szimbolikus értelmet kapnak és összefüggnek a nemzeti önazonosság kifejezésének ígé-nyével.

K. I.

Bessenyei György és Nyíregyháza, 1747–1997.

Kárpáti Aurél egy remek „miniatűrjében” (*A bihari remete* – 1917) a világtól csaknem húsz esztendeje elzárkózó Bessenyei György magányának egy kietlen délutánját álmolta meg. Hőse az ismert kúria ablakánál múlta az időt, a búcsúzó fények szélfúta mezőit vizslatva borong. Egy ősutói napon, amikor fagyot ígérőn világít még a tűzgolyó a tarlok felett, a Váradtól induló úton megmozdul a vidék: a poros akácok során szíjakon rugózó batár tart a fárstalan udvarház felé. A kapunál befordul, a kesztyűs inas egy évtizedek óta nem látott, elegáns, idősen is ápolott hölgy előtt csatolja le a kinyíló ajtó lépcsőjét. „*A bétsi grófné...*” – villannak elő a harmadnapos borostával, elnyűtt házikabátban toporgó, meglepett remetében emlékei. Megretten, hiszen a csillagfényű múltat megfáradtságában sem illik felkészületlenül és bejelentés nélkül fogadni, nem is célszerű. A nyitott ajtón átkiált a talán éppen költői kedvében ábrándozó hűgának, *Annának*: az udvaron köszöntse a grófnét, és hazudja azt, hogy akit keres, már évek óta nyugszik a gonddal ápolat kert kopár almafája alatt. Majd hátralépve figyel, amint magányos társa híven teljesíti a rábizottakat, az örömteljes múlt részese és tanúja pedig elfehéredve pillant a megjelölt, maradék leveleit hullató gyümölcsfa

felé. A hír és az emlékezés súlyától nehezülten, porköpenyét az avarban húzva lépdél a kinyújtott jobb iránt, majd kezeit imára kulcsolva megáll, búcsúzik egykori önmagától is. Néhány perc után kissé imbolyogva tér vissza a hintóhoz, amely felhorkanó lovakkal tűnik el saját nyomában az akácok között.

De felindultan nyergeltet az udvarház ura is: a vele együtt elnehezült hátsára kapva csendes lépésben poroszkál a távolodó landauer után. Nem siet. A közeli dombtetőn megáll, szeméit tenyerével emyözve tekint a porfelhőbe, távozó vendége, majd még távolabbra, a folyókon és hegyeken túli múltja, napnyugat felé.

A „*történelmi miniatűr*” majdhogy hasonló végzetű írója az elképzelt kalandban találóan életre kelti a meghasonlott keserűség dacában önként vállalt magányt, egyben az elfojtott vágyakozást az élet- és sikerdúsabb emlékek társai közé. Evilági dolga a remetének ekkor már kevés maradt, a megkövült sértődöttség ingatag derűjében már minden elrendeztetett: kéziratai a pesti, egri és pataki tudósok levéltáiraiban várják az utókor figyelmét, az alfama hasonló békében várakozik. *Anna* pontosan teljesít mindent a ház körül, a borbé kötetett Voltaire-kötetek pedig értelmet adnak az egyre korábban rájukzuhanó esték gyertyavilágú óráinak. A hálókamrákban tisztára simított ág, friss víz a mosdótálban, a kívülről fűtött kemence is szolgálátkezésen ontja melegét. *Anna* halk szóval rendelkezik. Személyes dolga csak a tékás szobában akad: az asztalon napjában nyesett lúdtoll, tinta, hófehér árkus várakozik. Néha hetekig csak fény színezi.

És bár az ifjú Batsányi János a korosabb mester munkáit egykor nagy gonddal mutatta be (*Magyar Museum* – 1799), „az utókor” a nekológok múltján (1811) az érték és művek „felfedezésére” majd hosszú idő teltevel szánja el magát. Közel ötven év után támadt ismételt érdeklődés az eltávozott író élete, műve és hagyatéka iránt.

Az író bár csak talán gyerekkorában utazgathattott át Nyíregyházán az otthon és az iskola közötti útjain, a város értelmisége „szabolcsivá” emelte az egykori „bihari” remetét. A száz éve alakult Bessenyei Kör gazdagodó tevékenységében megjelenő szándék és vállalás végül elvitathatatlanra tette a várostól a vidék most éppen 250 éve született írófiát. A kitaró vonzódás pedig évszázadra termi „*a kapcsolat*” gyümölcsseit.

Ezúttal korábbi írásait nem kevés nívóval frissítve és egybegyűjtve Katona Béla, a tevékeny irodalomtörténész ünnepli a kettős évfordulót: a közhasznú művelődési egyesület és a szívesen vállalt író-filozófus kapcsolatáról szóló új kötetben tanulmányai és bizonyítékai. Az itt olvasható első írás a Bessenyei Kör tevékenységét és eredményeit összegzi, egy további pedig kellő dokumentációval „*legendákat osztal*” az egykori testőr utóélete és „*a kapcsolat*” körül. Pontosán sorolja „*a kultusz*” írásos és tárgyi dokumentumait. Majd alapos „*a táji*” bibliográfia, „a költők tisztelgése” a helyi és megyei emlékek történetje és fényképei, „a kultusz művelőinek” arcképei következnek a Bessenyei-művek és a róla szóló címlap-másolatai

előtt. Az értekezések egyben a város értelmiségének történetét is elemzik, nem kevés perlekedésről szólva a filozófus utókorra és ez utókor vállalói körül.

Könyve záróívein még külön értékkel súlyosbított: a kedvelt költő és unokahúg, a bihari remete szintű magányos gondozója, a kedves *Beszenyei Anna* (1767–1859) költőnő portréját adja, majd a helyi múzeumban őrzött 19 levelét mutatja be. Felelevenítve a már-már elfeledett nagyszerű rokon életét és írói munkásságát, a gávai birtokon töltött évtizedek baráti környezetét, innen származó híradásait. Az olvasóban nem kevés analógiát (pl. *Dukai Tatkách Judit*) ébresztve fel. Egyben a folyamatos gyanút, egyúttal reményt, hogy a topográfiából megismert „megyebéliek” munkássága körül még nem kevés, további kutatásra méltó téma és alkalom kínálkozik. (Nyíregyháza, 1997.)

Bodri Ferenc

Két kiadvány a 70 éves Szabadfalvi József tiszteletére

A miskolci Herman Ottó Múzeum ez év nyarán két új kiadványával köszöntötte két évtizeden át volt igazgatóját, Szabadfalvi József nyugalmazott egyetemi tanárt. A volt munkatársak, tanítványok, barátok, a debreceni és a miskolci egyetemek képviselői bensőséges körben köszöntötték az ünnepeket, s adták át az erre az alkalomra megjelentetett könyveket.

Az egyik munka egyfajta számadás: önéletrajzot és bibliográfiát tartalmaz. ¹ Részletesen megismerjük belőle a jeles etnográfus és múzeumszervező életútját a debreceni indulástól az egyetemi éveken, majd oktatói tevékenységen át a Herman Ottó Múzeum igazgatói székéig, később – a múzeumi nyugdíjazás után – a Miskolci Egyetem bölcsész-képzésének szervezéséig, a Miskolci Universitas Egyesülés vezetéséig. Részletesen megemlékezik önéletrajzában két meghatározó tanáráról, *Bárczi Gézáról* és *Gunda Béláról*, s igen sok érdekes adattal szolgál mind a magyar néprajz, mind a múzeumügy elmúlt fél századáról. A kötet második része, a publikációk listája pedig önmagáért beszél: a felsorolt 386 tétel még akkor is imponáló teljesítmény lenne, ha nem vennék figyelembe Szabadfalvi oktatói, múzeumszervezői, sokirányú közéleti tevékenységét.

A másik könyv nem a most divatos ünnepi kötetek sorába illeszkedik, hanem magának az ünnepeltnek a munkásságából ad közre válogatást. ²

¹ Szabadfalvi József munkássága. Szerkesztő: Veres László – Viga Gyula. Miskolc, 1998. 76 lap. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei múzeumok munkatársainak bibliográfiája 2.

² Szabadfalvi József: Ötödfél évtized természetéből. Néprajzi és művelődéstörténeti tanulmányok. Officina Musei 7. Szerkesztette: Veres László – Viga Gyula., Miskolc, 1998. 300 lap.

Az íráskötetbe rendezését nyilván befolyásolta, hogy a szerzőnek tematikus tanulmánygyűjteményei már korábban is megjelentek, de egészében nem maradtak ki jelen kötetből az azokban érintett témák sem. ³

A könyv hét tematikus fejezetre bomlik, az egyes témák elé a szerző rövid bevezetőt írt, amelyek hasznosan informálják az olvasót az adott tematika vizsgálatának időrendjéről és főbb összetevőiről. Az íráskötet Szatmártól, Debrecentől, Karcagtól Zempléngig és Miskolcig kiválasztott, gyűjtőmunkán alapuló, de az adott téma tágabb kapcsolatait is felölelő kutatómunkán nyugszanak, s időrendjük is átíveli szerzőjük munkásságának *ötödfél évtizedes* szakaszát. Nincs itt lehetőségünk részletező bemutatásukra, meg kell elégedni rövid felsorolásukkal.

Az első egység a *mézeskalácsosság* köréből tartalmaz három korai tanulmányt (Debrecen, Nyíregyháza, Karcag), külön fejezetben taglalja a magyar mézeskalácsosság kialakulásának kérdését, végül a magyar mézsörkésztés kialakulását ismerteti. Az utóbbi témakör tágabb a tanulmány címében foglaltnál: a kérdéskör európai történetét is vizsgálja, s rámutat, hogy ez a régi ital az antikvitásban is ismert volt a mediterrán térség népeinél, s fogyasztása főleg a szőlőművelés meghonosodásával hanyatlott vissza. Valamelyest illeszkedik az első részhez a kötet második tematikai blokkja: a magyar *méhészkedés* történetével, a kéziratos méhész-könyv-irodalom kérdéseivel foglalkozik. Ezek az íráskötés jól kifejezi, hogy egy-egy téma miként érik, formálódik egy kutató tevékenységében: három és fél évtized telt el a fejezetrész első és utolsó tanulmányának születése között.

A könyv harmadik nagy egységét a *népművészet* körében született íráskötésből válogattak adják. A szerzőnek ez is vissza-visszatérő témája, s a – Borsod-Abaúj-Zemplén népművészetét bemutató monográfia fejezetei mellett (1997) – több önálló könyvben publikálta eredményeit. (Pl. *A megyészoói festett asztalomunk 1735-ből*. Borsodi kismonográfiák 9. Miskolc, 1980., *A magyar feketekerámia*. Budapest, 1986. stb.). Itt a magyar feketekerámia kelet-európai kapcsolatairól, Hajdú-Bihar megye népművészetéről és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei templomok festett mennyezetdeszkáiról írott tanulmányait közli újra.

A negyedik blokk *Északkelet-Magyarország* címet visel, ami kifejezi, hogy nem tematikai, hanem regionális kötődés van az itt közölt íráskötés között. Közreadja itt a szerző a Zempléni-hegység népi kultúrájának kutatását (1964-ben) áttekintő munkáját, ami figyelmeztet is a frissebb összegzés elvégzésére. Hasonló módon veszi számba a térség népei interetnikus kapcsolatainak kutatásában elért eredményeket, majd – részben az északkeleti országrészhez, illetve Miskolchoz kapcsolódóan – az *Avas* földrajzi név néprajzi-gazdaságtörténeti hátterét vizsgálja.

³ *Tanulmányok a magyar pásztorok köréből*. Studia Folkloristica et Ethnographica 10. Debrecen, 1984., *Íráskötet Herman Ottóról és a Herman Ottó Múzeumról*. Borsodi kismonográfiák 25. Miskolc, 1988.

A következő nagy egység a szerző kutatásainak sokáig homlokterében álló témakörrel, a pástor-kodás kérdéseivel foglalkozó tanulmányokból közül csokorra valót. A pástorvándorlások jellemzői mellett foglalkozik a külterjesség és a belterjesség történeti és üzemszervezeti problémáival, a kossarzás, ill. a termőföld legeltetett állatokkal való trágyázásának, javításkorúságjenségeivel, a kárpáti és az alföldi pástorokadás kapcsolatainak ezek révén felmerülő lehetőségeivel.

A könyv hatodik szakasza *Herman Ottó*val foglalkozó írások kis gyűjteménye: a sokoldalú nagy tudós múzeumszervező tevékenységét, a Tisza szabályozásáért és a Hidrográfiai Intézet létrehozásáért vállalt szerepét és kultúrpolitikai működését ismerteti a szerző. Munkásságában Herman szerepe ugyancsak visszatérő kérdés, önálló könyvek témája.⁴

A könyv utolsó fejezete a *Tudománytörténet* címet viseli, de részben számot ad arról a tudomány- és oktatásszervező munkáról is, amit Szabadfalvi – főleg a miskolci évei alatt – eddig elvégzett. A magyar néprajzi kutatás szervezeteiről és fórumairól, a Miskolci Univerzitasról, Északkelet-Magyarország művelődéstörténeti kutatásáról szóló tanulmányok mellett, külön figyelmet érdemel a *Gunda Béla debreceni évei. – Létezik-e debreceni néprajzi iskola?* című írása, ami arra is emlékeztet, hogy 1999-ben 50 esztendő lesz a Gunda Béla által indított debreceni néprajzos képzés.

Anélkül, hogy a főbb vonalaiban ismertett munkák érdemeit külön hangsúlyoznánk, meg kell állapítanunk, hogy a miskolci múzeum két kiadványa hasznos a honismeret művelői számára is. Elég csak arra utalnunk, hogy az elmúlt *ötödél évtized* alatt újabb nemzedékek nőttek fel, akik az itt újra kiadott írásokat lassan már könyvtárakban – beleértve a tudományos könyvtárakat is – sem érik el. Ugyanakkor mind a bibliográfia, mind a tanulmánykötet egy rendkívül eredményes, sikeres életpályá tukre is.

Viszóczy Ilona

A Partiumi Füzetek

Az utóbbi időben soha nem tapasztalt felendülést, fejlődést elért helytörténeti-honismereti tevékenységnek amellet, hogy ez a munka egyre inkább szakmai lesz, az is az egyik legfontosabb jellemvonása, hogy a kiadványok, megjelentetés terén mind jobban előnyben kezdik részesíteni a sorozati formát. Ennek az az előnye, hogy egy-egy szerkesztő (maga is jelentős, ha nem a legjelentősebb helytörténész) köré csoportosult szerzői gárdá munkái eleve, már jóval a megjelentetés előtt, átesnek egyfajta érdekes „belső” lektoráláson ezekben a közösségekben. Arról nem is szólvá, hogy az ilyen laza közösségekben folyó munka

közben lényegesen könnyebben és alaposabban tudnak a „tagok” egymás segítségére lenni (a tárgyalástól, az adatok átengedésén, javításán, térl-tári-könyvtári tájékoztatáson át az illusztráltság lehetőségeinek megbeszéléséig stb.). A kiadvány-sorozat eleve feltételez egy bizonyos közösséget és egyfajta közösségi munkát, talán éppen a megjelentetés érdekében. Éppen ezért nagyobb bizalommal fordulunk a sorozatban megjelent munkákhoz, mint a sorozatokat elkerülő, az egyedül megjelentek felé.

Különösen nagy az örömünk akkor, ha egy, az országhatárokon túl megindult kiadványsorozat-ról vehetünk tudomást. Illeszen ezeknek a sorozatoknak a megszervezése, megjelentetése jóval nehezebb, körülményesebb, mint a hazaiaké. Viszont éppen ezért jobban érvényesül bennük, velük kapcsolatosan az a baráti-közösségi előlektorálás, amit a fentiekben „belső” lektorálásnak mondtunk.

A Partiumi Füzetek a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékely Bizottság, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület, a Nagyváradí Római Katolikus Püspökség és esetenként még más és más, a kiadványban közvetlenül érintett falvak vagy városok egyházainak, vagy valamilyen más társadalmi szervezeteinek, intézményeinek a támogatásával jelennek meg. Az alig egy év alatt megjelent négy számból is láthatjuk, hogy a kiadványsorozat folyamatosságra törekszik, hogy szinte minden számmal valamit lépett előre, vagyis fokozatos fejlődésben van. Mindez, akárcsak maga a sorozat megszervezése, megszerkesztése és megjelentetése is *Dukrét Géza* sorozatszerkesztő, a nagyváradí, partiumi, mondjuk így is, hogy *bihari helytörténeti-honismereti kutatások*, és sok minden más, ezekkel a kérdésekkel összefüggő tevékenység, munka, feladatvállalás, tervező-szervező egyéniségének érdeme.

A Partiumi Füzeteket forgatva könnyen rájövünk, hogy a füzet sorozat legnagyobb érdeme az, hogy van, hogy létrejött, hogy megjelenik. Természetesen kínálkozik egy másik követelmény is a kiadványsorozat tartalmi értékét illetően. Ehhez több kérdés merül fel és vár megválaszolásra: Megfelelő-e a tárgyválasztás? Szükséges-e a kérdéses téma felvetése, feldolgozása, és a feldolgozás megjelentetése? A felvetett kérdést népszerű módon, a közművelődési igények kielégítésére dolgozták-e fel vagy sem? A feldolgozás követet-e vagy sem valamiféle tudományos célkitűzést s ha igen, akkor az miből állt, hogyan sikerült a célkitűzést megvalósítani, milyen tudományos haszon származik a közlésből, bír-e valamiféle ösztönzéssel a további kutatásokat-feldolgozásokat illetően stb. Egyszóval: tudományos munkáról van-e szó vagy sem? Félreértés ne essék, a népszerűsítő, a közművelődési célokot szolgáló irodalomnak is megvan a maga sajátos értéke és ezeknek a kérdéseknek a felvetése egyáltalán nem a népszerűsítő, a közművelődési érdekeket szolgáló irodalom bármiféle lekezelését jelenti. Különösen nem olyan gazdasági-, társadalmi- és kulturális körülmények között, ahol sokszor a népszerűsítő, a közművelődés céljait szolgáló irodalom látja el, vagy segíti elő a tudományos feldolgozás feladatait. Az, hogy feltesszük ezt a kérdést

⁴ *Herman Ottó, a parlamenti képviselő.* Officina Musei 5. Miskolc, 1996.

ebben a konkrét esetben, a Partiumi Füzetekkel kapcsolatosan is, csupán azt jelenti, hogy megalapozott igényekkel, a kiadvány természetének megfelelő szempontok figyelembevételével akarjuk kezelni a kiadványsorozat egészét, vagy ép-penséggel egyes számaikat.

A Partiumi Füzetek eddig megjelent számai a következők: *Borbély Gábor, Csernák Béla, Mahajduda János*: Bihar. Helytörténet. Nagyvárad, 1997. 16 old. – *Kordics Imre*: Sírok, sírjelek a várad-olaszi temetőben. Nagyvárad, 1998. 48 old. + 27 képlap + 1 térképlap. – *Péter I. Zoltán*: Félixfürdő. Helytörténet. Nagyvárad, 1998. 37 old. – *Dánielsz Endre*: Nagyszalonta. Városismertető. Nagyvárad, 1998. 92 old. + 1 térképlap. Ebből a felsorolásból is kitűnik, hogy a Partiumi Füzetek kiadványsorozat rövid fennállása alatt is fokozatosan és nagyot fejlődött. Ez nemcsak a terjedelem növekedéséből látható, hanem abból is, hogy míg az első szám szerény külsővel, fekete-fehér borítóval jelent meg, addig a második számtól következően színes borítóval találkoznak. Mind a címodalal borítón, mind a hátsó borító külső lapján egész oldalas színes kép illusztrálja a szóban lévő község nevezetes látnivalóját, templomát, község-városházát, látképet stb.

Az egyes füzeteknél, a cím után általában, tehát nem minden esetben, jelzik a kiadvány műfaját. Például az első számnál a *Bihar* cím után azt írták ki, hogy *Helytörténet*. Bármily műfajjelzéssel is látják el a füzeteket, mindről az állapítható meg, hogy gyakorlati célok érdekében készült leírások-ismertetések, a történeti részekre (bevezetők) nézve pedig azt, hogy ezek kompilációk. A kompilációkkal kapcsolatosan általában két dolgot kell megjegyezni.

Az első megjegyzés az, hogy a szerzők nem mindig a legmegfelelőbb, a legújabb kutatásokat tükröző történeti munkákat, kézikönyveket idézik. Furcsa módon például nem minden történeti bevezető hivatkozik *Jakó Zsigmond* alapvető munkájára, az 1940-ben kiadott *Bihar megye a török pusztítás előtt* című népiségtörténeti összefoglalására. Ez két szempontból is érdekes: mindenekelőtt azért, mert *Jakó Zsigmond* „hazai”, izzig-vérig bihari származás, a másik pedig az, hogy nem látják-nem tudják, hogy mindazt, amit 1940 után valaki is Bihar megye és települései középkori történetéről írt, vagy kiadott, az szükségszerűen *Jakó Zsigmond* munkáján alapul, abból indul ki, azt egészíti ki, ha szükséges és lehetséges, illetve azt cáfolja-javítja, ha olyan természetű új adatokhoz jutott. Nyugodtan hivatkozhat mindenki, nyugodtan idézheti *Jakó* megállapításait, mert ha *Györfly Györgyöt* idézi is, ha *Györfly Györgyre* hivatkozik is valaki, voltaképpen *Jakó Zsigmond*-ból idéz, *Jakó Zsigmondra* utal. Átnézve az egyes füzetek végén található irodalomjegyzékeket úgy vélem, hogy a következőkre nézve nem lehet haszontalan, ha felsorolom azt a négy, a bihari helytörténeti-honismereti tevékenységben kézikönyvvé magasztosult munkát, amelyekre Bihar megye középkorával foglalkozó egyetlen helytörténetés sem nélkülözhet. *Jakó Zsigmond*: Bihar megye a török pusztítás előtt. Település- és Népiségtörténeti Értekezések 5. Bp. 1940. – *Györfly György*: Az Árpád-kori Magyar-

ország történeti földrajza. I. Bp. 1966. – *Györfly György*: István király és műve. Bp. 1977. – *Maksay Ferenc* (szerk.): Magyarország birtokviszonyai a XVI. század közepén. I-II. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 16. Bp. 1990.

A másik megjegyzés arra vonatkozik, hogy az adatokat, az utalásokat, idézeteket, ha már különben is készítettünk irodalomjegyzéket, írjuk pontosan. Senki sem követelhet meg ilyen esetekben abszolút bibliográfiai leírásokat, de azt nyugodtan elvárhatjuk, hogy egyazon kiadványt minden esetben egyformán idézzünk. Például nem lehet arról szó, hogy az egyik helyen a Bihari Múzeum Évkönyvéből idézzük *Bél Mátyás* leírását, egy másik helyen pedig a Bihari Múzeum emlékkönyvéből. Törekedni kell a helyes bibliográfiai adatolásra; két okból is. Először azért, hogy munkánkban az ellenőrizhetőségen alapuló tekintélyt szerezzünk és tartsunk meg. Ezzel is biztosítva munkánkban – még egyszerű kompiláció esetén is – egyfajta tudományos megalapozottságot. Másodsorban pedig azért kell törekedni a helyes bibliográfiai adatolásra, hogy másoknak is hasznára, a továbbgondolás, a továbbkutatás elősegítésére lehessünk.

A Partiumi Füzetek első száma az ősi, még a honfoglalást megelőző időszakból származó Bihar, hajdan mezőváros, majd nagyközség történetéről szól. Az összefoglalás 3 részből áll: *Történelmi visszapillantás-ból*, *A református templom* ismertetéséből és *A katolikus templom* bemutatásából. A történeti visszapillantással kapcsolatosan helyesebb lett volna *Jakó Zsigmond* Biharra vonatkozó megállapításaira utalni (sok helyen, de különösen a 24–25., 64–65 és a 213–215. oldalakon találhatóak *Jakó* Biharról szóló megállapításai). A református templom nemcsak a templommal foglalkozik, hanem rendkívül sűrítetten ismerteti a község reformációját, az egyház történetét is. Hasonlóképpen a katolikus templom bemutatása sem kizárólag a templom történetéről szól, hanem a Bihari római katolikus egyház múlt- és jelenbeli életéről is beszámol.

A második szám, *Kordics Imre* munkája, a Várad-Olaszi temető pusztulásáról, a sírok, sírjelek méltatlan sorsáról szól. A szerző nem szemlélhette tétlenül, belenyugvással a Várad-Olaszi temető pusztulását és pusztítását, hosszas kutató- és gyűjtőmunka után, de főleg saját megfigyeléseire, tapasztalataira támaszkodva megírta a Várad-Olaszi temető (és egy kicsit a nagyváradi temetők) történetét, számba vette a legöregebb, a legnevesebb halottak sírjait, a legszebb, illetve művészi-és műemléki szempontból értékes sírjeleket, sírpléményeket. Voltaképpen egy nagyszerű katalógust készített, kiemelve minden egyes esetben a pusztulás veszélyét, az eddig elisnevdedett pusztulás-pusztítás mértékét, és rámutatva sok-sok szembevetendő, felháborító méltánytalanságra, amelyet számos, a Várad-Olaszi temetőben nyugó neves, nemcsak a váradi, hanem az országos közéletben is jelentős szerepet játszott ember sírjával, sírrelékelével elkövettek. A könyv különös értéke az a 108 fénykép, amelyekkel *Kordics* a különböző szempontok alapján csoportosított sírokat-sírem-

lékeket katalógus-szerűen ismerteti. A szerző természetesen tiltakozik a Várad-Olaszi temetőben történtek ellen és nem győzi eléggé és elégszer hangsúlyozni, hogy mindenkinek a saját felelőssége is megállítani ezt a megbotránkoztatást, barbár vandalizmust. Bizzunk benne, hogy tiltakozását sokan – még a legilletékesebbek közül is – meghallják, megértik és magukévá is teszik. Ennek a számnak az elején olvasható *Dukrét Géza* szerzőszerkesztő *Előszó* című írása, amiben bejelenti, hogy „A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság 1997. szeptember 26–28-i bihari honismereti konferenciáján elindított egy új kis-könyv-sorozatot, Partiumi Füzetek címen. Célja településeink helytörténetének, műemlékeinek, népszokásainak ismertetése a Partium és a Bánság területén.”

A harmadik szám, *Péter I. Zoltán*: Félixfürdő című munkája, ami mellett ott áll a műfaji megjelölés is: *Helytörténet*. A könyvecske sok, részben archív fotókból álló fényképillusztrációval gazdag helytörténeti összefoglalás. A tárgyalás nem mentes bizonyos idegenforgalmi célok szolid szolgálatától és a következő fejezetek tagolt: *Földrajzi fekvése* (igen rövid, pár soros fejezet csak geológiai, morfológiai, hidrológiai kérdésekről nem szól), *Történelmi visszapillantás* (szerencsés kompiliációja a vonatkozó történeti-helytörténeti irodalom mellett a régi- és az új balneológiai irodalomnak is), *Századfordulói kép* (plasztikus képét adja Félixfürdő virágkora fürdőéletének), *A fürdő legutóbbi száz éve* (igen jó és jól szemléltetett fejezet a román balneológiai- és helytörténeti irodalom számontartásával), *Epilógus* (tanulságként azt vonja le, hogy a fürdő tulajdonjogi viszonyainak tisztázása nyit utat a további fejlődésre), *Felhasznált irodalom* (34 tételben sorolja fel a Félixfürdővel foglalkozó régi magyar (és latin), az újabb magyar és román irodalmat).

A negyedik szám: *Dánielisz Endre* Nagyszalonta című munkája, ami mellé odatették, hogy Városismertető. Dánielisz Endre Nagyszalonta történetének, a nagyszalontai hajdúk, a nagyszalontai református egyház és iskola, Szalonta nagy fiainak, elsősorban Arany Jánosnak krónikása. Ki tudja, hogy ez a füzet hányadik összefoglalása a szeretett városról tudhatónak- és tudandóknak? Elannyira, hogy Dánielisz Endre már leginkább saját magát, valamelyik régebbi feldolgozását idézi. E között az összefoglalása és más Nagyszalontáról szóló írása között az a különbség, hogy ezt tudatosan városismertető kalauznak írta, nem titkolt idegenforgalmi célok szolgálatában. Külön kell szólnunk a nagyszalontai illusztrációról, a szöveges részt *Képek a régi és a mai Nagyszalontáról* címen 32 fotóillusztráció kíséri. Fontos része a kiadványnak a *Könyvészet* című fejezet, ami 25 tételben jegyzi föl a felhasznált irodalmat. Nemcsak idegenforgalmi célokat szolgál, hanem a kiadvány megjelenítéséhez is jelentősen hozzájárult a könyvecskehez csatlakozó *Közszolgáltatások* című jegyzék.

Elmondhatjuk, hogy mind a négy könyvecske – annak ellenére, hogy merőben különböznek egymástól – rendkívül jó szolgálatokat tesz saját magunk, saját dolgaink megismerése, megbecsülése, megőrzése területén. Az is az önszámlelt szol-

gálja, hogy az ennek a négy könyvecskének a kiadásával szerzett tapasztalatokat felhasználva a Partiumi Füzetek további számai még eredményesebben szolgálhatják helytörténeti-honismereti tevékenységünkkel az önszámlelt nagy ügyén túl mind a tudományos, mind pedig a közművelődés érdekeit, sajátos feladatait.

Dankó Imre

A Jászkunság összefogása¹

A Jászság, a Kiskunság és a Nagykunság lakói 1995-ben ünnepelték az ún. redempció, az önmegváltás 250. évfordulóját. Amint azt a Jászkunság szinte minden mai lakója számontartja, a jász és kun ősök a XIII. század óta élnek a Kárpát-medencében, és évszázadokon át a nemesi kiváltságokhoz hasonló jogokat élveztek. 1702-ben azonban I. Lipót a fegyverjóra hivatkozva eladta a Jászkunságot a Német Lovagrendnek, 1731-től pedig a pesti Invalidusok Háza lett a terület földesura. A jász és kun helységek vezetői nem nyugodtak bele, hogy a lakosságot jobbágyi sorba süllyesszék, és folyamatosan ostromolták a császári udvart a kiváltságok visszaszerzése érdekében. A háborút viselő Mária Teréziának katonára és pénzre volt szüksége, és ez a történelmi helyzet lehetőséget teremtett a Jászkunságban élők számára, hogy ha vállalják az önmegváltás igen súlyos terheit, megszabadulhatnak földesuraiktól. A szabadparaszti kiváltságokkal rendelkező, a jobbágysort nem ismerő Jászság és a két Kunság újkori története tehát 1745-tel: a redempcióval kezdődött.

A társadalmi mozgalommal szélesedett, látványos és nagyszabású ünnepsorozat szervezését a *Redempciós Történelmi Emlékbizottság* vállalta magára, a 250 év előtti történelmi tettehez méltó emlékkiállításra túl arra is törekedve, hogy fórumot adjon a Jászkunság legavatottabb kutatói számára: mutassák be újabb tudományos eredményeiket. A közös ünneplés után egy esztendővel megjelent kötet, amely a tudományos üléseken elhangzott előadásokat, valamint forrásközléseket tartalmaz, kiegészült az ünnepi esztendő szöveges és képes krónikájával is, így lett mind a Jászkunság-kutatás, mind az ünnepsorozat maradó értékű dokumentumává.

A Jászkunság sorsfordító dokumentumainak – az 1745-ös kiváltságlevelelnek, a „Királyi Reguláció”-nak (1751), a „Liber Fundi”-nak, a „Jászkun Statutum”-nak (1799) – az elemzését (részben közreadását is) *Órsi Julianna* végezte el. Tanulmányából megtudhatjuk, hogy mit jelentett a XVIII. században s a XIX. század első felében a redemptus, az irredemptus és az inquilinus jogállás, mely két évszázadra meghatározta a tulajdonjogot: a szántóföldek, a közös legelők, a rétek használatát.

¹ *Bellon Tibor–Órsi Julianna* (szerk.): *A Jászkunság összefogása – Tanulmányok a Jászkunság történetéből*. Kiadja Karcag Város Önkormányzata 1996. 205+52 old.

Azt is gondosan áttekintette Őrsi, hogy miként vált a Hármaskerületi közigazgatásilag jól megszervezett és irányított földrajzi egységgé.

A redempciónak a paraszti gazdálkodásra gyakorolt hatását *Bellon Tibor* tanulmánya vizsgálja. Amint azt részletesen igazolja Bellon, a redempciónkor megváltozott saját határ és a külső puszták az önálló földművelés és az árutermelő célú legeltető állattartás szinterei voltak. A redemptusok, tehát földbirtokkal rendelkező gazdaközösségek képviselőiben a választott mezővárosi, s az ugyanilyen feladatkörű falusi tanácsok szervezték, irányították a legeltetést, valamint az állatok, az állati termékek értékesítését.

A Hármaskerület pénzügyi igazgatásának történetét *Bánkiné Molnár Erzsébet* vizsgálta. Abból indul ki, hogy a kiváltságlevél felsorolta az állam számára fizetendő tételeket (hadiadó, nádori census stb.), a helyi adókat azonban nem részletezte. Az adókiadás alapja egységesen a vagyon volt, de az adózás gyakorlata helységenként változott, s a redemptusok érdekvédelmének felelt meg. 1770-től egy helytartótanácsi rendelet megszabta az adókiadás és adószedés módját. Ettől kezdve a szabad királyi városokban követett gyakorlathoz igazodva szervezték meg a Jászkunország települései pénzügyi igazgatásukat.

A református és katolikus vallású Jászkunország vallási problémáinak, érintőleg a görögökkel és a zsidókkal kapcsolatos konfliktusoknak az elemzésére *Bagi Gábor* vállalkozott. A vallási feszültségek hátterében gazdasági érdekek álltak: a református közösségeket arra kötelezte az államhatalom, hogy földet adjanak a betelepülő katolikusoknak, biztosítsanak számukra szenátorhelyeket és állítsanak fel számukra plébániákat. Azt is sérelmezték a reformátusok, hogy a kun kerületek székhelyét a református mezőváros Karcagról a katolikus Kunszentmártonba helyezte át Mária Terézia, a Hármaskerület tisztségeit pedig elsősorban a katolikus jászok viselték.

Novák László dolgozata a Jászkunország középkoráról készült XVIII–XIX. századi összeírások felhasználásával szemlélteti a falvak és mezővárosok külső képét. Mivel 1802-ben – a gyakori tüzesetek miatt – rendelettel szabályozta a Kerület az építkezési módot, a központi irányításnak is komoly szerepe volt a települések jellegzetes arculatának a kialakulásában.

II. József telepítési pátensének (1782) hatására a Bácskába áttelepült reformátusok sorsáról *Penovitz Antal* készített tanulmányt. A Nagykunországból és Tisza menti falvakból származó telepesek sok küzdelem árán, szinte a semmiből építették fel négy bácskai falujukat, folytonosan harcolva önkényeskedő földesurak ellen.

Szilágyi Miklós a történeti és néprajzi szakirodalom, valamint kiséjszállási adatgyűjtések alapján a „nagykun öntudat” összetevőinek az elemzésére tett kísérletet. Megállapítja, hogy a kun származásról szóló történeti mondák hiányoznak, illetve nehéz eldönteni, hogy az etnikus különállás töredékes emlékei milyen mértékben táplálkoznak az olvasmányélményekből, az iskolában tanultakból. A leggyakrabban idézett szövegemlék, a „kun

miatyánk” akkor tűnt fel a XVIII. században, amikor a kiváltságok visszaszerzéséhez szükséges volt az etnikai folytonosság bizonyítására is. A kun eredethagyomány – hangsúlyozza a szerző – másodlagos jelentőségű volt a redempcióhoz, mint a társadalmi helyzetet hosszú távra meghatározó történelmi eseményhez képest: az ősök redemptusok voltak, az önmegváltásban való részvétel volt és maradt az igazán presztízs-növelő a mezővárosi közösségek tagjai számára. Függetlenül attól, hogy az önmegváltás anyagi terheit vállaló ősök kun származékok vagy más vidékekről beköltözők voltak-e.

A kötet végezetül egykori hiteles források alapján a nagykunországi települések – Karcag, Kisújszállás, Kunhegyes, Kunmadaras, Kunszentmárton és Túrkeve – azon lakóinak névsorát közli, akik 1745-ben részesei voltak a redempciónak. Mivel a redemptusok múlt máig egyik legfontosabb tényezője a helyi közösségekben a rangnak, a megbecsülésnek, ez a – műfaja szerint – „történeti forrásközlés” is, melyet amúgy a helytörténeti kutatás szintén jól hasznosíthat, igen sok érdeklődő helyi olvasóra számíthat. Reméljük azonban, hogy nem csak a Jászkunország lakói lesznek a kötet olvasói! Mindazoknak a figyelmébe szeretnénk ajánlani, akik ösztönző példáját keresik annak, hogy miként vált és válik napjainkban a múlt sorsfordító eseménye a mindennapok részévé.

Sz. Bányai Irén

PANDUR JÓZSEF

A másik Rippl-Rónai

Napjainkban Rippl-Rónai József (ki tudja, hányadszor) újra reneszánszát éli. Tanulmányok sora foglalkozik művészetével, s időnként egy-egy képe is felbukkan az aukciókon, borsos árával is jelezve az alkotó elismertségét és nagyságát. Kiváló festőművészünk 70 éve halott, de mégis szinte megfogható szellem sugárzásban itt él közöttünk. A szeretet jelének egyik legszebb bizonyítéka: a kaposvári Keleti temetőben lévő sírján mindig friss a virág.

És a másik Rippl-Rónai? Az öccs? Ödön? Róla szinte teljesen megfeledkeztünk. Pedig, szürke eminenciásként a háttérben maradván, hihetetlen szívóssággal ő tette a legtöbbet bátyja művészetének elismertetéséért.

Dr. Pandur József, a JPTE docense, maga is ismert festőművész, évek óta foglalkozik Rónai Ödön (az öccs ezt a névváltozatot használta) életével és tevékenységével. A közelmúltban napvilágot látott, adatokban gazdag és emellett rendkívül olvasmányos monográfia a legfőbb bizonyíték arra, hogy Ödön milyen szívóssággal ragaszkodott bátyjához és a támadások pergőtüzében hányszor bizonyította be tetteivel is hűségét.

Pandur József így fogalmazta meg műve célját: „Feladatom, hogy Rónai Ödönről valós, igaz képet

rajzolja, bemutassam a két Rippl-Rónai mély, testvéri, baráti összetartozását..." A kötet elején, a vallomások gyűjteményében nemcsak a báty viszszaemlékezéseiből olvashatunk. A fiatalabb kortársak (Bernáth Aurél, Martyn Ferenc) is sok szeretettel idézik föl Ödön alakját.

A nyitó fejezet – milyen találóan – az Állomások címet viseli. Hiszen Ödön polgári foglalkozásként a vasutaságot választotta. Ezek az állomások (Kiskorpad, Görgeteg, Kéthely, Somodoraszaló, Fiume, Somogyoszob) nemcsak az életút, de egyben a munkahelyeknek is állomásai. Ödön már 1895-ben, alig 30 évesen megkezdte bátyjával kapcsolatos gyűjteményének összeállítását és ezt 1921-ben bekövetkezett haláláig folytatta. („Ez az Ödön, a vasúti főnök, bizony nálamnál jobban tudná életem történetét elbeszélni...” – írja Rippl-Rónai József Emlékezéseiben.) És Ödön gyűjt és megőrzi mindent. Képeket, leveleket, bírálatokat, kritikákat egyaránt, szinte látnokként megmentve az értékeket az utókorra. Ahogy Pandur József írja: „Rónai Ödönt csak két dolog érdekelte igazán: az egyik bátyja élete és művésze, a másik: „magánmúzeumának» a gyarapítása és annak sorsa”.

Rónai Ödön ezt a magánmúzeumot egy 1920. évi örökösödési szerződéssel Somogy vármegyének hagyományozta. Mindennél többet mond, hogy a gyűjtemény több száz képet tartalmazott, s számos fiatal tehetséget Ödön fedezett föl. Ennek a hatalmas gyűjteménynek a darabjai ma, tartalmuk és jellegük szerint szortírozva, a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum féltett kincsei közé tartoznak.

Rónai Ödön életét szűkre szabta a sors, a betegségek sorozata. 1921. január elsején még összeállítja bátyjával műtárgyainak jegyzékét, de két nap múlva a hirtelen ráört betegség végez vele.

Szinte egyedülálló, gazdag képanyag, bőséges jegyzetapparátus, kiváló tipográfia teszi a monográfiát még értékesebbé. Pandur József hézagpótló műve egy szerény és éppen ezért méltatlanul elfeledett kiváló személyiségnek állít méltó emléket. És egyúttal nélkülözhetetlen Rippl-Rónai munkásságának tanulmányozásához is.

Magá a művész is így búcsúzik testvérétől: „Édes Ödönöm, miért hagytál itt. Nagyon hiányzol, igen nagyon szerettelek...”

Dr. Sipos Csaba

PETERCSÁK TIVADAR

Néprajzi tanulmányok az Északi-középhegység területéről

A jeles etnográfus, egri múzeumigazgató Petercsák Tivadar tanulmánykötete válogatás harmadfél évtizedes munkásságából, korábbi írásaiból, de mint ilyen mégis megérdemli a bemutatást, méltatást. Részben azért, mert szerzőjének munkamódszere, a terepmunkán nyugvó, adatgazdag, történeti szempontokat is figyelembe vevő feltáró munka igen sok ténnyel gyarapítja ismereteinket. Azért is, mert témái, mint azt a kötet címe is

sugallja, egy összefüggő, ugyanakkor földrajzilag és műveltségben erősen tagolt nagytáj népének életmódját, az ott élő ember alkalmazkodási formáit tárják fel, s feldolgozásuk egy nagy tematika sokirányú közelítéseként is értelmezhető. Ha figyelembe vesszük Petercsák másutt közölt írásait is, akkor érezzük, hogy az itt (újra) közreadott munkák is jól tükrözik egész kutatói érdeklődését, módszerét. A kötet nagyon hasznos segítséget adhat az abauji Hegyköz, a Zempléni-hegység és a Mátra-vidék népelete, honismerete iránt érdeklődőknek.

Érdemes arra is felhívni a figyelmet, hogy a hasonló, egy-egy kutató életművéből fejezeteket közreadó tanulmánykötetek megjelenítése „divatos” lett a magyar néprajzban. Nem mindenki lelkesedik ezért a „műfajért”, kétségtelen, lehet szakmai érveket ellene és mellette is felsorakoztatni, aligha vitatható azonban, hogy – különösen a nem túl széles tematikát felölelő kötetek – hasznosak a szaktudomány számára. Mögöttük fel kell ismernünk azt is, hogy a múzeumokban dolgozó néprajzkutatók tevékenységének csak egy része a tudományos feldolgozás, évtizedek alatt igen sokféle munkában kell résztvenniük, s csak viszonylag keveseknek adatik meg az önálló könyv megírásának túrelme és energiája. Petercsák ezek közé tartozik, több lokális és tematikus (kis)monográfia szerzője, számos kisebb-nagyobb tanulmánya és közleménye mellett.

Jelen kötet írásai négy fejezetbe rendeződnek, azok azonban csak laza keretek: a nagyobb ívű, összegző tanulmányok át-átfedik őket mind tematikailag, mind a kutatás helyszínét illetően.

Az első fejezet *Ablakosok, drótosok, teknővíj cigányok* címet viseli, de nem csupán ezeknek a mesterségeknek a bemutatására vállalkozik. Vándoriparosok a Zempléni-hegységben és a történeti Felső-Magyarországon című, eredetileg az Ethnographia hasábjain közreadott tanulmányában – jóllehet bemutatja a zempléni hegyvidéken legtovább élő vándoriparosok és művelőiket –, igényes összegzést adja a sajátos tevékenység kialakulása földrajzi, történeti, társadalmi összefüggéseinek.

A következő nagy egység a *Hegyköz állattartásának és pásztorkodásának* problematikáját tárgyalja hét írásban, különös figyelmet szentelve a szerző szülőfalujára, Filkeháza adatainak (sertéstartás, lóirtás, baromfitartás, szarvasmarhatartás). Már itt megnyilatkozik későbbi fő érdeklődése: önálló tanulmány foglalkozik az erdő szerepének a hegyközi pásztorkodásban betöltött szerepével.

Magam a kötet legerőteljesebb fejezetének a harmadikat, az *Északi-középhegység – jobbára a Zemplén és a Mátra – népi erdőhasználatról* foglalkozót érzem. Ebben nagy figyelmet szentel az erdőbirtoklás, az erdőgazdálkodás problematikájának, valamint a famunkáknak, „erdei foglalkozásoknak”, amelyek a Magyar Alföld népevel folytatott árucserében is kijelölték a hegyvidék népének helyét, szerepét. Igen tanulságosan mutat rá arra is, hogy az erdőhasználatban a központi és a helyi szabályozásnak már a feudális korban is nagy jelentősége volt, s hogy az erdő nem egy-

szerűen sajátos jogi-birtoklástörténeti problémákat vet fel; ebben a vonatkozásban a jobbágyi és paraszti tevékenység nem egészen öncélú, nem csak a táji feltételekhez való alkalmazkodás egyik formája az erdős és az erdei munka sem.

A kötet utolsó, lazábbra szerkesztett fejezete *Falu és táj* címet visel, s – a kutatásban kiemelt Hegyköz mellett – a Taktaköz építkezéséhez és lakáskultúrájához is közöl adalékokat.

A fentiekben már minősítettem Petercsák Tivadar könyvét, így – annak kapcsán – még egy dologra hívnám fel a figyelmet. A kötet a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének egyik kiadványsorozatában jelent meg, a *Folklor és Etnográfia* sorozata közel jár a századik kötetéhez. Az *Ujváry Zoltán* professzor által szervezett és irányított könyvműhely az elmúlt két évtizedben a magyar néprajz legnagyobb kiadója volt. Ha csak ezt a sorozatot nézzük, akkor is feltűnik, hogy a debreceni tanszék nem csupán volt tanítványainak munkáit jelenteti meg, hanem igen széles kört ölel fel a hazai etnográfia és folklorisztika egészéből. Ez rendkívüli szakmai jelentőséggel bír, legfeljebb sajnálhatjuk, hogy a kiadványok közül néhány nem pl. az Akadémiai Kiadónál jelent meg, egész szakmánk rangjának kifejezésére és okulására.

Jelen kötettel az 50 esztendő szerzőt is köszönti a Kiadó, hadd csatlakozzam ahhoz magam is, Petercsák Tivadarnak további sikeres alkotó munkát kívánva. (*Folklor és Etnográfia* 98. Debrecen, 1998.)

Vigna Gyula

Néprajzi dolgozatok

Válogatás a Jászberényi Tanítóképző Főiskola néprajz szakkollégiumi hallgatóinak szakkollegozataiból

A honismereti munka sajátosan új területét jelenti a nép- és honismeret iskolai oktatásban történő megjelenése. A közoktatás tíz évfolyamán a hazai iskolákban folyó nevelő- és oktatómunka követelményeit rögzítő, a tantervek, tantárgyi programok, tankönyvek és más taneszközök, továbbá alapműveltségi vizsgakövetelmények kidolgozásának alapját szolgáló Nemzeti Alaptantervben a hon- és népművelés, e sajátos tárgyú és módszerű ismeretanyag az egyes műveltségterületeken speciális oktatási követelményekkel, feladatokkal jelenik meg. Alapvető célul tűzve, hogy minden tanuló megismerje szülőföldje kulturális örökségének jellemző sajátosságait, értékeit, hagyományait, hazánk népcsoportjait, néprajzi tájait, becsülje ezek értékeit, kultúrájuk sajátos jegyeit. A követelmények az ismeretszerzésen túl bizonyos, a szűkebb és tágabb környezet történelmi, kulturális és vallási emlékeinek, hagyományainak feltárására, ápolására irányuló készségek elsajátítását is feladatként jelölik meg. E mind határozottabban és sokrétűbben megfogalmazandó kívánalmak megvalósulásának alapját a szakmailag felkészült, elhivatott szakemberek jelenthetik.

Komoly gondot jelent azonban, hogy mindeddig nem folyt néprajzos pedagógusképzés. Néprajzi ismereteket intézményesen, állami feladatként a pedagógiai főiskolákon nem oktattak, az egyetemek által képzett néprajzosok muzeológus, s nem pedagógus diplomát kaptak. A tanítóképző főiskolákon például az alapvető jogszabályi feltételek hiánya miatt az oktatás csak a meglévő keretek közé beillesztve, szétszabdalva történhetett. A hatályos jogszabályok jelenleg is csak arra adnak módot, hogy a képzés során közvetve, vagy a NAT valamelyik műveltségterületéhez kapcsolódva, illetve ehhez szorosan kötődve, legfeljebb részben önállóan, *specializáció* keretében szerezhesse meg a hallgató a sajátos tárgyú és módszertanú ismeretanyag tanításának lehetőségét.

Az adott körülmények között a közelmúltban azok az intézmények, amelyek a néprajzot a tanítóképzés fontos részének tekintették, a legváltozatosabb módokon igyekeztek megtalálni a lehetőséget a néprajz, a honismeret minél szélesebb keretek között folyó oktatására. A tanítóképző főiskolák (többek között a budapesti, a kaposvári, a szekszárdi, a zsámbéki) ezirányú tevékenységei közül kiemelkedik a jászberényi képzés, ahol a tanító-népművelés szakon szerveződött néprajz szakkollégium keretében a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeum munkatársainak (H. Bathó Edit, Szabó László, Horváth Mária és Gulyás Éva) közreműködésével folyik a néprajzi oktatás. Csaknem évtizedes munka eredményeiről ad számot a néprajz szakkollégiumi hallgatók által írt, több mint negyven szakkollegozat legjobbjából válogatott írásokat tartalmazó, a Jászberényi Tanítóképző Főiskola 80. évfolyomára a Jász Múzeum kiadásában a Jászszáji Füzetek 26. számaként megjelent *Néprajzi dolgozatok* (válogatta, szerkesztette és előszóval ellátta *Hontiné dr. Bathó Edit, dr. Gulyás Éva és dr. Szabó László*).

A hozzáértő válogatás alapvető szempontja az volt, hogy olyan eredeti gyűjtésen alapuló anyagközlő írások kerüljenek közreadásra, amelyek mind pedagógiai, mind néprajztudományi szempontból figyelemre méltóak (szerzőik: *Molnár Melinda, Bori Szilvia, Kaló Andrea, Fekete Anita, Pádár Edit, Katus Erzsébet, Kemenesi Gabriella, Décsi Mónika, Réti Szilvia, Salga Krisztina, Szappanos Edit, Kókai Magdolna, Kelemen Orsolya, Kenyeres Andrea, Fodor Krisztina, Bata Beáta, Hidvégi Agnes, Mészáros Zoltán, Tábori László, Spisák Mária, Pató Ágnes és Pletenyik Tíme*).¹ A gyűjtés körét földrajzilag meghatározza, hogy a hallgatók olyan településeken gyűjtöttek, amelyhez saját személyük vagy családjuk révén kötődtek. A táji mellett tematikai vonatkozásban is sokszínű válogatásból csupán szemelve is szembe tűnő, hogy a tárgyi néprajz köréből az erdőhasználat, a méhészkedés, a település-szerkezet vizsgálata mellett többen választottak a népi táplálkozás és a viselet köréhez kapcsolódó témát. A szellemi néprajz kedves területét a jászberényi főiskola hallgatói számára is az emberélet fordulóihoz kapcsolódó és a kalendáris szokások, a

¹ Az írások címlírását ld. a Honismereti Bibliográfiában. Honismeret 1998. 4. sz. 109. old. (Szerk.)

társadalomnéprajzét a munkával összefüggő szokások jelentik.

Szolnok megyében egyébként nem előzmények nélküli a honismereti gyűjtések szélesebb körű közreadása. A cél – miként a jelenlegi munka esetében – hasznosítani, a tudományos élet vérkeringésébe is bekapcsolni a különböző szervezeti keretek között megvalósuló gyűjtések eredményeit. Ezt segíti a néprajzi tárgyú szakdolgozatok jegyzéke és adattári lelőhelyük megjelölése a kötet végén. Bár Szolnok megyében hagyománya van a néprajzi gyűjtések kiadványi formában történő megjelentetésének, a *Néprajzi dolgozatok* ezen túlmutatva – miként a képzés történetét és tantervi programját összegző előszóban Gulyás Éva fogalmaz – a néprajz felsőfokú, nem csupán egyetemi oktatásának szükségességét és létjogosultságát is bizonyítani kívánja. Azt, hogy szükség van olyan pedagógusokra, közművelődési szakemberekre, akik számára természetes, hogy a jelen megértéséhez a település múltját, hagyományait is tudni kell – és másokat is meg kell tanítani ennek ismeretére, tiszteletére. (Jászberény, 1998.)

Nagy Janka Teodóra

A Borsodi Tájház Közleményei

A Miskolc és Aggtelek között nagyjából félúton, a Bódva völgyében fekvő Edelényhez 1950-ben hozzácsatolt Borsod község – amely a honfoglalástól a tatárjárásig várispánsági székhely, de századunkban is még körjegyzőségi központ volt – északi részén, a középkori földvár dombja mellé 1791-ben felépült, kazettás famennyezetű református templom közelében álló, 1909-ben átépített, oszlopos tornácos – kertje lábában a Bódvával – nagygazdaházban és tágas portája melléképületeiben működik a Borsodi Tájház, Borsod-Abaúj-Zemplén megye egyik legismertebb, pezsgő életű, gyűjteményekben bővelkedő, de diáktáborozásra és hagyományos közösségi szórakozásra is alkalmas tájmúzeuma. Fenntartásáért, gyarapításáért az Edelényi Városi Rendezvények Háza és Könyvtár igazgatója, Laki Lukács László könyvtáros, tanár, a népi szöveg mesteré felel.

Egyik tapasztalt és tevékeny helytörténész munkatársa, Hadobás Pál segítségével ő indította útjára 1997 májusában a Borsodi Tájház Közleményei című, három ív terjedelmű, évente kétszer meg-

jelenő periodikát; amelynek célja az Edelény város és a Bódva mente múltja iránt fogékony, felelősséget érző emberek tájékoztatása a helyi művelődéstörténeti, néprajzi, ipartörténeti kutatások eredményeiről, a gyűjtemények gyarapodásáról, a megemlékezésre méltó évfordulókról, a kisváros rendezvényeiről és a tájház szolgáltatásairól.

Az első szám a borsodi földvár 1987-ben megkezdett, gazdag eredményeket hozó feltárási munkálatait ismertető tanulmányt közöl a kitűnő régész, Wolf Mária tollából, de tartalmazza Hadobás áttekintését Edelény honfoglalás előtti régészeti leleteiről, valamint Lukács cikkét – az 1997 májusi fehérhúzmész-kiállítás kapcsán – a Kachelmann család által adományozott edelényi textil- és kézimunka-gyűjteményről.

A második szám az Egerben élő kutató, Szecső Károly tanulmányát teszi közzé Farkas Zsigmond (1862–1926) római katolikus lelképásztorról, aki, a többi között, az Edelény környéki Szuhogyon, Szendrőben, Hangácson és Nyomáron évtizedekig szolgálta híveit; építve és fejlesztve azok templomait és iskoláit, emellett pedig kiváló méhészt, gyógynövénytermesztő és természetgyógyász hírében is állott. Közli a második szám az 1727-ben Borsod községben született Vadászi László, híres debreceni ügyvéd és városi „Senátor” 1805-ös végrendeletét; az edelényi temetőben nyugvó neves közéleti emberek listáját, valamint – ugyanúgy, mint az első számban – a Bódva mente időszerű évfordulónaptárát. A Borsodi Tájház Közleményei füzeteit grafikák, metszetek és kézimunka-faksimilék díszítik.

1998 májusában megjelent a harmadik számú füzet is. Tudósít a Ragályi Tamás reformkori politikusról elnevezett Fiökkönyvtár és a vele egy fedél alatt elhelyezett Bódva-völgyi Könyv- és Könyvtártörténeti Gyűjtemény megnyitásáról: köszönti az ötvenéves Fecske Csaba költőt és publicistát; Hadobás Sándor írásával bemutatja az 550 éve született kiváló humanistát, Lászlai Jánost; Abonyi Lajos életrajzi regényének részletével emlékezik Csermák Antal XIX. századi zeneszerző és hegedűművész edelényi tartózkodására. Ismerteti a Borsodi Tájház Közleményeinek harmadik száma az utóbbi hatvan évben Edelényben megjelent újságokat és alkalmi kiadványokat, de beszámol a Tájházban 1998. május 17-én átadott rekonstruált falusi kovácsműhelyről, valamint a szintén most berendezett muzeális „suszterájáról” is.

M. Tinkás Lajos